

Μαθαίνοντας (για) τη γραφή γράφοντας: Ανάλυση μιας μελέτης περίπτωσης

Νεκτάριος Στελλάκης

Λέκτορας, ΤΕΕΑΠΗ Παν. Πατρών

nekstel@upatras.gr

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το κείμενο δημοσιεύεται χωρίς τις φωτογραφίες και τα γραπτά δείγματα

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη περίπτωσης εστιάζει στα κείμενα που παρήχθησαν με πρωτοβουλία ενός αγοριού κατά την προσχολική ηλικία (1 έτους και 8 μηνών – είσοδος στο δημοτικό σχολείο). Το οικογενειακό περιβάλλον θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μέσο αστικό με υψηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Τα περιστατικά γραμματισμού στα οποία εντάσσονταν η παραγωγή των κειμένων καταγράφηκαν, στο βαθμό και όπου αυτό ήταν εφικτό, από τους γονείς του παιδιού.

Στα αποτελέσματα περιλαμβάνεται ένας αξιοσημείωτος αριθμός κειμένων, που καλύπτουν πλήθος περιστάσεων επικοινωνίας (π.χ. επιστολές, κάρτες, ανακοινώσεις, λίστες κτλ.) ή άλλες ανάγκες του παιδιού (π.χ. καταγραφή ιστοριών, λογότυπα, υπομνηματισμός εικαστικών έργων κτλ.) και αποτυπώνουν την πορεία του συγκεκριμένου παιδιού από την αδιαφοροποίητη γραφή προς όλο και πιο πλησιέστερα στη συμβατική μορφές γραφής.

Λέξεις κλειδιά: οικογενειακός γραμματισμός, φυσικός γραμματισμός, μελέτη περίπτωσης, περιστατικά γραμματισμού, παραγωγή κειμένων

Learning writing through writing: A case study

Nektarios Stellakis

Lecturer, Department of Educational Science and Early Childhood Education,
University of Patras

nekstel@upatras.gr

Abstract

One of the great strengths of the emergent literacy paradigm has undoubtedly been the use of ethnographic case studies. Even though in-depth case studies necessarily describe a very small number or individual cases, their contribution to the field of early childhood literacy cannot be underestimated. This particular case study attempts to capture some of the rich details of a boy's exploration of literacy during his first years of life, from birth since the entry to primary education. On focus of this study are primarily his encounters with writing, since writing seems to be more easily detected. The research aims to discuss the following questions: What spontaneous attempts at writing can be identified in a middle class boy's early childhood? When and where do they occur? Which communicative purposes are facilitating writing?

The data were collected in an informal and unstructured way by Christopher's parents who apart from keeping detailed handwritten notes, also kept in many cases photos and videotape recordings. The interpretation of data has been carried out using an ethnographic approach and the result seems to

support the idea that Christopher's story is a vignette of what is going on in a typical middle-class Greek family.

Key words: family literacy, natural literacy, case study, literacy events, text production

Εισαγωγή

Αναμφισβήτητα στην έρευνα του φυσικού (Hasan, 1996) ή αναδύμενου (Sulzby, 1989) γραμματισμού εξέχουσα θέση κατέχει ή εθνογραφική έρευνα διαφόρων μελετών περίπτωσης. Οι μελέτες αυτού του τύπου, παρότι δεν επιτρέπουν γενικευμένα συμπεράσματα, αναδεικνύουν τους κοινωνικούς διαλόγους στην οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στους οποίους μετέχει το παιδί και μέσω των οποίων «αναδύεται», μορφοποιείται, η γνώση του για το γραμματισμό. Αρκετοί γονείς – ερευνητές χρησιμοποίησαν τη μέθοδο αυτή για την έρευνα και την καταγραφή της εξοικείωσης των παιδιών τους με το γραμματισμό (Baghban, 1984, Bissex, 1980, Lenhart & Roskos, 2003, Schickedanz, 1990), τροφοδοτώντας την έρευνα με εξαιρετικά δεδομένα, που δεν θα μπορούσαν να αναδειχθούν με σαφήνεια και σε βάθος με ποσοτικού τύπου έρευνες. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Baghban (1984) η σχέση και η εγγύτητα του γονέα προς το παιδί εξασφαλίζει μια τεκμηρίωση που δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί από ένα μη οικείο πρόσωπο. Ωστόσο, από τη στιγμή που ο ερευνητής έχει διττό ρόλο η καταγραφή του δεν μπορεί παρά να είναι υποκειμενική και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να οδηγεί σε γενικεύσεις. Από την άλλη, εφόσον οι πρακτικές γραμματισμού στο οικογενειακό περιβάλλον έχουν αναγνωριστεί ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τη μάθηση των παιδιών για το γραμματισμό (ενδ. Landry & Smith, 2006) είναι αναγκαίο να διερευνηθεί με ποιους τρόπους οι πρακτικές αυτές συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του φυσικού γραμματισμού.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι αφενός η αποτύπωση της πορείας ενός παιδιού προς την κατάκτηση της γραφής μέσω της παρατήρησης και καταγραφής των περιστατικών γραμματισμού στα οποία η παραγωγή κειμένων από το παιδί αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος και αφετέρου η ανάδειξη ζητημάτων που αφορούν την ίδια την καταγραφή.

Η έρευνα

Η έρευνα αφορά τα περιστατικά γραμματισμού που ένα αγόρι, ο Χριστοφόρος, συμμετείχε από τη γέννησή του έως την είσοδό του στο δημοτικό σχολείο (2000 – 2006) στο οικογενειακό περιβάλλον. Ειδικότερα, η παρούσα έρευνα εστιάζει στα

περιστατικά γραμματισμού κατά τα οποία με δική του πρωτοβουλία το παιδί παρήγαγε κείμενα. Σύμφωνα με τη Heath (1982: 93) ως περιστατικό γραμματισμού ορίζεται *«κάθε περίπτωση που ένα γραπτό είναι συνδεδεμένο άρρηκτα με τη φύση της αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων και με τις διαδικασίες ερμηνείας και άντλησης νοήματος που αυτοί πραγματοποιούν στα πλαίσια μιας περίπτωσης επικοινωνίας»*. Βασιζόμενοι στον παραπάνω ορισμό μπορούμε να ορίσουμε ως **συγγραφικό περιστατικό** κάθε περίπτωση επικοινωνίας που η παραγωγή ενός κειμένου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη φύση της δράσης ενός ή περισσότερων συμμετεχόντων. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η γραφή και η ανάγνωση δεν μπορεί παρά να θεωρούνται ως αμοιβαία υποστηριζόμενες διαδικασίες (Clay, 2002) και η διάκριση γίνεται αποκλειστικά για τεχνικούς λόγους. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το ενδιαφέρον για τη συστηματική καταγραφή των περιστατικών γραμματισμού κινητοποιήθηκε από την ενασχόληση του πατέρα με το φυσικό/αναδυόμενο γραμματισμό.

Πριν προχωρήσουμε στη μεθοδολογία καταγραφής κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε σε κάποια στοιχεία για το παιδί καθώς και α) στην οργάνωση του φυσικού περιβάλλοντος και β) στη γονεϊκή παιδαγωγική και υποστήριξη.

Ο Χριστοφόρος ήταν το μοναδικό παιδί στην οικογένεια, οι γονείς του ήταν απόφοιτοι ανωτάτων σχολών και η μητέρα περιστασιακά εργαζόμενη. Σε ηλικία 3,5 ετών ο Χριστοφόρος εγγράφηκε σε παιδικό σταθμό και αργότερα φοίτησε στο δημόσιο νηπιαγωγείο της γειτονιάς του. Το παιδί είχε από τη γέννησή του κιάλας πρόσβαση σε βιβλία (αρχικά βιβλία από μαλακό υλικό, αργότερα με σκληρά φύλλα, βιβλία λογοτεχνίας για παιδιά ή πληροφοριών), υλικά γραφής, κόμικς και DVD και από την ηλικία των τεσσάρων ετών πρόσβαση σε υπολογιστή. Οι γονείς δεν εισήγαγαν θέματα γραμματισμού, αλλά ήταν πρόθυμοι να απαντήσουν στις εκάστοτε ερωτήσεις του παιδιού χωρίς να προβαίνουν σε περιττές διδακτικού τύπου προεκτάσεις. Η ανάγνωση βιβλίων ήταν μια σταθερή συνήθεια κυρίως πριν το βραδινό ύπνο, αλλά και οποιαδήποτε άλλη στιγμή το παιδί το επιθυμούσε. Σταθερή, επίσης, συνήθεια ήταν η εβδομαδιαία επίσκεψη σε βιβλιοπωλεία.

Μέθοδος καταγραφής

Οι γονείς κατέγραφαν όσο πιο συστηματικά μπορούσαν τα περιστατικά γραμματισμού στα οποία μετείχε ενεργά το παιδί. Η καταγραφή πραγματοποιούνταν σε φόρμα παρατήρησης (Παράρτημα Ι) στην οποία επισυνάπτονταν, αν υπήρχε, σχετικό υλικό. Για παράδειγμα στην περίπτωση που υπήρχε γραπτό κείμενο

επισυνάπτονταν στο πίσω μέρος ή αν αυτό δεν ήταν δυνατόν (για παράδειγμα το κείμενο δίνονταν στον παραλήπτη) επισυνάπτονταν σχετική φωτογραφία ή αποτύπωσή του με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Στη φόρμα αυτή καταγράφονταν η ημερομηνία, η διάρκεια, το μέρος, οι συμμετέχοντες, η περίσταση επικοινωνίας, τα αναγνωστικά ή/και συγγραφικά συμβάντα, και αναφέρονταν αν το συμβάν είχε βιντεοσκοπηθεί, φωτογραφηθεί ή ηχογραφηθεί. Τέλος, σημειώνονταν ότι κρίνονταν απαραίτητο ώστε να ανακληθεί το συμβάν με επάρκεια. Για την κατασκευή της φόρμας παρατήρησης βασιστήκαμε στις παρατηρήσεις και οδηγίες της Clay (1993).

Σύμφωνα με τον ορισμό που αναφέρθηκε για να χαρακτηριστεί ένα περιστατικό γραμματισμού ως τέτοιο είναι απαραίτητο να συνδέεται με ένα γραπτό κείμενο και συγγραφικό περιστατικό αυτό που συνδέεται με την παραγωγή κειμένου. Η εμπειρία μας έδειξε ότι ο όρος αυτός είναι αρκετά περιοριστικός. Για να γίνει σαφής η άποψη αυτή θα αναφερθούμε σε μερικά μόνο συμβάντα που αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα των συμβάντων γραμματισμού, που μπορούν να λάβουν χώρα στο οικογενειακό –και όχι μόνο - περιβάλλον.

> Σε ηλικία τεσσεράμισι ετών ο Χριστόφορος παίζει στο χαλί του καθιστικού με τα playmobil. Έχει παρατάξει κάποια αυτοκίνητα και θεωρεί ότι μια κάθετη γραμμή του χαλιού είναι σιδηροδρομική γραμμή και τα αυτοκίνητα περιμένουν να περάσει το τρένο. Λέει στον πατέρα, που στέκεται εκτός της περιοχής που ορίζει το χαλί: «Αυτό είναι μια πόλη, εκεί (δείχνει εκτός χαλιού) είναι η θάλασσα. Τώρα θα περάσει το τρένο». Ο Χριστόφορος αντιμετωπίζει το χαλί ως ένα χάρτη, δηλαδή ως κείμενο, στο οποίο εγγράφει τη δραστηριότητά του.

> Στην ίδια περίπου ηλικία αφηγείται κάτι που συνέβη στις κούνιες: «Ένα παιδί γύριζε τόσο γρήγορα το γύρω-γύρω που αν έφευγα θα πετιόμουν σαν τον Αστερίξ, έτσι [σημειώνει μια τροχιά με το χέρι του], θα έκανα μια γραμμή και θα τσακιζόμουν, μπαμ κάτω [δείχνει με τα χέρια του μια έκρηξη]».

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Hasan (1996) η κατανόηση της αρχής της αντιπροσωπευτικότητας (δηλαδή η ικανότητα συσχέτισης δύο ποιοτικά διαφορετικών τύπων φαινομένων με τρόπο που το ένα να κατανοείται με όρους του άλλου) είναι η απλούστερη και λιγότερο ειδική ικανότητα που αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για τη χρήση οποιουδήποτε σημειωτικού συστήματος, συνεπώς και του γραμματισμού, εφόσον οι πράξεις γραμματισμού είναι σημειωτικές πράξεις.

Με το σκεπτικό αυτό τα δύο παραπάνω περιστατικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως συγγραφικά. Τέλος, θα θέλαμε να αναφερθούμε στην παραγωγή κειμένου από το παιδί καθ' υπαγόρευση σε ενήλικα.

> Ο πατέρας γράφει μήνυμα στο κινητό του σε μια οικογενειακή φίλη που γιορτάζει. Ρωτάει το Χριστόφορο (ηλικία: 5:8) εάν θέλει να της ευχηθεί κι ίδιος κάτι κι εκείνος απαντά: «Χρόνια Πολλά και καλή πρόοδο». Ο πατέρας του λέει ότι η φίλη τους είναι αρκετά μεγάλη για να της ευχηθούμε «Καλή πρόοδο» και του εξηγεί ότι συνήθως την ευχή αυτή την απευθύνουμε σε κάποιον που πάει σχολείο. Ο Χριστόφορος απαντά: «Τότε θα της πω ένα ποίημα: Να πετά πάνω από τα σύννεφα, δίπλα στον ήλιο μαζί με τα πουλιά. [σκέφτεται λίγο] Μέχρι εκεί, δε μου 'ρχεται άλλο». Ο πατέρας γράφει το μήνυμα ενώ ο Χριστόφορος παρακολουθεί και στο τέλος του το διαβάζει. Εκείνος λέει «Ωραία» και φεύγει για το δωμάτιό του. Κατά τη γνώμη μας η παραγωγή του κειμένου και η καταγραφή του από άλλο πρόσωπο κατόπιν υπαγορεύσεως είναι συγγραφική πράξη. Υπενθυμίζεται σε αυτό το σημείο πως ο γνωστός Ρώσος συγγραφέας Φ.Μ. Ντοστογιέφσκι υπαγόρευσε κάποια από τα σημαντικότερα κείμενά του σε στενογράφο, αλλά κανένας δεν αμφισβήτησε την αξία τους λόγω αυτής της διαμεσολάβησης.

Αποτελέσματα

Η πρώτη σαφής απόπειρα να γράψει καταγράφηκε σε ηλικία 1 έτους και 11 μηνών (1;11). Σε φύλλο από μπλοκ ζωγραφικής έγραψε με μολύβι γράμμα στη νονά του που είχε να τον επισκεφτεί αρκετές μέρες. Το κείμενο αποτελείται από κυματοειδείς γραμμές (ορνιθοσκαλίσματα) και διακρίνεται μια προσπάθεια να παραταχθούν σε οριζόντιες γραμμές.

Η οριζόντια διάταξη παγιώθηκε μετά τα δύο έτη του και η αδιαφοροποίητη κυματοειδής γραφή επικράτησε μέχρι λίγο πριν τα τέσσερά του χρόνια, όπου στα κείμενά του έκαναν την εμφάνισή τους τα πρώτα γράμματα και οι αριθμοί.

Όπως ήταν αναμενόμενο το πρώτο γράμμα που έμαθε ήταν το αρχικό του ονόματός του και λίγο αργότερα τα αρχικά των ονομάτων των γονέων του, τα οποία ενσωμάτωσε στις ζωγραφιές του για να δείξει ποιος είχε εικονογραφηθεί.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ένα συμβάν που καταγράφηκε σε ηλικία 3:10 όπου σε παιδικό περιοδικό είδε το δελτίο συμμετοχής σε κάποιο διαγωνισμό και προσπάθησε να γράψει το όνομά του και το τηλέφωνο.

Στην ηλικία των 4:3 ήξερε να γράφει λογογραφικά το όνομά του. Τα κείμενα που έγραφε γύρω σε αυτή την ηλικία ήταν κείμενα με τυχαία γράμματα, παρότι αναγνώριζε τους ήχους κάποιων γραμμάτων.

Η πρώτη κωδικοποίηση καταγράφηκε σε ηλικία 4:5 σε ζωγραφιά του που ήθελε να αφιερώσει σε μια συμμαθήτριά του στο νηπιαγωγείο και προσπάθησε να γράφει το όνομά της. Έγραψε «MP» για τη λέξη «Μάρα». Έγραψε, δηλαδή, με συλλαβικό τρόπο. Στη συλλαβική φάση καταγράφηκαν δεκάδες κείμενά του. Για παράδειγμα, «ΗΣΧΑ – ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ» σε χαρτί που κρέμασε έξω από το δωμάτιό του, «ΚΡΑΕΛΝΙ» (κυρία Ελένη) σε ζωγραφιά για τη νηπιαγωγό του.

Τα περιστατικά γραμματισμού που καταγράφηκαν κυμαίνονται από τέσσερα έως 9 καθημερινά. Περιστατικά που αφορούν συγγραφικά επεισόδια είναι κατά μέσον όρο 5 το μήνα έως την ηλικία των 3:6 ετών και 4 την εβδομάδα για την ηλικία εισόδου στο δημοτικό σχολείο.

Κατά την είσοδό του στο δημοτικό σχολείο ήξερε τις γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις 21 κεφαλαίων γραμμάτων (εκτός Ξ, Ψ, Υ), 15 πεζών (εκτός γ, δ, ζ, λ, μ, ξ, ν, υ, ψ) και είχε πραγματοποιήσει πάμπολλες απόπειρες παραγωγής γραπτών κειμένων.

Σε κάθε περίπτωση η παραγωγή γραπτών κειμένων εντάσσονταν στο πλαίσιο μιας δράσης ή επικοινωνιακής περίστασης (Baynham, 1995) που διέγειρε το ενδιαφέρον του παιδιού και το καθοδηγούσε στη συγκρότηση συνεκτικού νοήματος, αντλώντας τους πλησιέστερους στο συμβατικό κώδικα διαθέσιμους πόρους που διέθετε κάθε φορά. Όπως εύστοχα τονίζει ο Street (1984:43) «ο γραμματισμός είναι πάντοτε ενσωματωμένος σε κάποια κοινωνική δράση και μαθαίνεται πάντοτε σε σχέση με τις χρήσεις του σε αυτές τις ιδιαίτερες κοινωνικές καταστάσεις». Για την κατηγοριοποίηση των γραπτών κειμένων του Χριστοφόρου χρησιμοποιήθηκε το σχήμα που ανέπτυξαν οι Cairney & Ruge (1998), οι οποίοι μελετώντας την πολυπλοκότητα των πρακτικών γραμματισμού στο οικογενειακό περιβάλλον διέκριναν τέσσερις κατηγορίες: α) Γραμματισμός για την εγκαθίδρυση ή διατήρηση σχέσεων (Γραφή επιστολών, σημειώσεων, προκλήσεις), β) Γραμματισμός για πρόσβαση ή παρουσίαση πληροφοριών (μενού, ημερολόγια, λίστες με ψώνια), γ) Γραμματισμός για ψυχαγωγία / αυτοέκφραση (ζωγραφική, σταυρόλεξα, παιχνίδια στον υπολογιστή) και δ) Γραμματισμός για ανάπτυξη δεξιοτήτων (Γραφή αλφαβήτου, τετράδια ασκήσεων). Η συντριπτική πλειοψηφία των γραπτών του Χριστοφόρου αφορά τις δύο πρώτες κατηγορίες. Ωστόσο δε λείπουν και κάποια κείμενα στις δύο τελευταίες κατηγορίες. Παρότι οι γονείς συνειδητά απέφευγαν παραδοσιακού τύπου

δραστηριότητες γραφοφωνημικών αντιστοιχίσεων είναι ενδιαφέρον ότι ο Χριστοφόρος έδειξε ενδιαφέρον κατά την ανάγνωση δύο βιβλίων. Συγκεκριμένα πρόκειται για τα: «Αλφαβητάρι με γλωσσοδέτες» (Ε. Τριβιζά, εκδ. Ελληνικά Γράμματα) και «Άλφα βήτα» (Φ. Στεφανίδη, εκδ. Σίγμα), όπου στο πρώτο χαιρόταν να βρίσκει τις απαντήσεις στα ερωτήματα που εστίαζαν στην αναγνώριση του πρώτου φωνήματος και στο δεύτερο συμπλήρωσε στις κενές σελίδες που βρίσκονται στο τέλος το δικό του αλφαβητάρι.

Η μη συμφραστική γνώση (ενδ. Korat, 2005) του Χριστοφόρου ή αλλιώς η γνώση του για τον κώδικα (πχ. φωνημική επίγνωση, γραφοφωνημικές αντιστοιχίσεις) (ενδ. Riley, 1996) ακολούθησε μια αναπτυξιακή πορεία κινούμενη από την προαλφαβητική στην μερική αλφαβητική φάση (Sulzby, 1989, Στελλάκης, 2005). Ωστόσο οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η πορεία αυτή δεν ακολούθησε μια αυστηρά ιεραρχημένη κλίμακα. Στην ίδια χρονικά περίοδο παρατηρήθηκαν περισσότερο (πχ. μερική αλφαβητική γραφή) ή λιγότερο ώριμες (π.χ. τυχαία γράμματα, αδιαφοροποίητη γραφή) γραπτές παραγωγές. Η φύση της δραστηριότητας και ο επικοινωνιακός της στόχος φαίνεται να καθόριζε την έμφαση που θα έδινε στον κώδικα. Για παράδειγμα, εάν έγραφε εισιτήρια για μια παράσταση κουκλοθεάτρου δεν έδινε καμιά προσοχή στον κώδικα σε αντίθεση με το αν έγραφε τον παραλήπτη σε ένα φάκελο. Τα αποτελέσματα αυτά αφενός συμφωνούν με προηγούμενες έρευνες που αμφισβητούν την ύπαρξη σταδίων (ενδ. Ehri, 1999, Bialystok, 1997, Newman & Roskos, 1993, Bus, Sulzby, Jong & Jong, 2001) και αφετέρου αναδεικνύουν το γραμματισμό ως τοποθετημένη κοινωνική πρακτική που συνδιαλέγεται με το πλαίσιο μιας αυθεντικής περίπτωσης επικοινωνίας (Κονδύλη, 2000).

Τέλος, μιλώντας για το σπάσιμο του κώδικα θα θέλαμε να αναφερθούμε στη συλλαβική γραφή που καταγράφηκε για μεγάλο διάστημα στα κείμενα του Χριστοφόρου. Έχει καταδειχτεί ότι η συλλαβική κατάτμηση επιτυγχάνεται νωρίτερα από τη φωνημική και ότι η κατάκτηση της πρώτης αποτελεί το εφελκυστικό της δεύτερης (ενδ. Goswami, 1999).

Συζήτηση

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να ανοίξει τη συζήτηση για τις πρακτικές γραμματισμού στο οικογενειακό περιβάλλον στη χώρα μας, η έρευνα των οποίων δεν έχει τύχει της προσοχής που της αναλογεί αν ληφθεί η σημασία που της αποδίδεται παγκοσμίως όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Αν τα θεμέλια της εγγράμματης πορείας ενός ατόμου βρίσκονται στο οικογενειακό του περιβάλλον τότε

οφείλουμε να εξετάσουμε προσεκτικά σε όλη τους την πολυπλοκότητα τις ποικίλες πρακτικές, τις στάσεις, τις αξίες, τα κεφάλαια γνώσης και εμπειρίας (Gonzalez, Moll & Amanti, 2005) με τα οποία προσέρχονται τα παιδιά στην τυπική εκπαίδευση. Αν αναγνωρίσουμε το ρόλο της εκπαίδευσης ως συμπληρωματικό της οικογένειας (Gadsden, 2000) τότε δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα παιδιά αδιάφορα ή ουδέτερα ως προς την κοινωνικοπολιτισμική τους ταυτότητα, την πολιτική τους υπόσταση ή τη γλωσσική τους κληρονομιά (Whitmore, Martens, Goodman & Owocki, 2004), όπως κατά την γνώμη μας πράττει το ελληνικό σχολείο.

Περατώνοντας την παρούσα εργασία θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι στον περιορισμένο χώρο του παρόντος άρθρου δεν αναπτύχθηκαν πολλές πτυχές του θέματος. Για παράδειγμα, θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον κατά τη γνώμη μας να περιγραφούν και αναλυθούν τα περιστατικά γραμματισμού στα οποία ενσωματώνεται λειτουργικά η παραγωγή κειμένων, να γίνει αναφορά στη σχέση γραφής και ανάγνωσης και μάλιστα τόσο σε συγχρονικό όσο και διαχρονικό πλαίσιο, στη σχέση πρακτικών γραμματισμού στο οικογενειακό περιβάλλον και πρακτικών στο νηπιαγωγείο ή το δημοτικό σχολείο, στα σημεία σύγκλισης ή διαφοροποίησης των αντιλήψεων για τον γραμματισμό των γονέων και των εκπαιδευτικών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Baghban, M. (1984). *Our daughter learns to read and write: A case study from birth to three*. Newark, DE: International Reading Association.

BAYNHAM, M. (1995). *Literacy practices: Investigating literacy in social contexts*. (Language in social life series.) London: Longman.

Bialystok, E. (1997). Effects of bilingualism and biliteracy on children's emerging concepts of print. *Developmental Psychology*, 33, 3, 429-440.

Bissex, G. L. (1980). *Gnys at wrk: A child learns to write and read*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bus, A., Vriers, A.B., Jong, M., Sulzby, E., Jong, W. & Jong, E. (2001). *Conceptualizations Underlying Emergent Reader's Story Writing*. Ann Arbor, MI: CIERA.

Cairney, T.H. & Ruge, J. (1998). *Community literacy practices and schooling: Towards effective support for students* (Vols 1 & 2). Canberra: DEETYA.

Clay, M.M. (2002). *Change over time in children's literacy development*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Clay, M. M. (1993). *An observation survey: of early literacy achievement*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Ehri, L.C. (1999). Phases of Development in Learning to Read Words. Στο J. Oakhill & R. Beard (Επιμ.). *Reading Development and the Teaching of Reading*, 79-108. Oxford, UK: Blackwell.

Gadsden, V. L. (2000). Intergenerational literacy within families. Στο M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Επιμ.). *Handbook of reading research*, Vol. 4, 871- 887). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Gonzalez, N., Moll, L.C. & Amanti, C. (2005). *Funds of Knowledge: Theorizing practices in households and classrooms*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Goswami, U. (1999). The relationship between phonemic awareness and orthographic representation in different orthographies. Στο M. Harris & G. Hatano (Επιμ.). *Learning to read and write: A cross-linguistic perspective*, 134–156. Cambridge: Cambridge University Press.

Hasan, R. (1996). Literacy, everyday talk and society. Στο R. Hasan and G. Williams (Επιμ.). *Literacy in society*, 377-424. Norwood, NJ: Longman.

Κονδύλη, Μ. (2000). Εισαγωγή. Στο Μ. Κονδύλη, & Ι. Παπαπάνου, *Εκπαιδευτικές δραστηριότητες για την επικοινωνιακή χρήση της γλώσσας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Korat, O. (2005). Contextual and non-contextual knowledge in emergent literacy development: A comparison between children from low SES and middle SES communities. *Early Childhood Research Quarterly*, 20, 220–238.

Landry, S. & Smith, K. (2006). The Influence of Parenting on Emerging Literacy Skills. Στο D. Dickinson & S. Newman (Επιμ.). *Handbook of Early Literacy Research V. II*, 135-148. New York: The Guilford Press.

Lenhart, L. & Roskos, K. (2003). What Hannah taught Emma and why it matters. In Barone, D. M. & Morrow, L. M. (Eds.), *Literacy and young children: Research-based practices* (83-100). New York: The Guilford Press.

Newman, S., & Roskos, K. (1993). *Language and literacy learning in the early years: An integrated approach*. Ft. Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovitch.

Riley, J. (1996). *The Teaching of Reading: The development of literacy in the early years of school*. London: Paul Chapman Pub.

Schickedanz, J.A. (1990). *Adam's Righting Revolutions: One Child's Literacy Development from Infancy Through Grade One*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Στελλάκης, Ν. (2005). Ικανότητες γραφής παιδιών πρώτης σχολικής ηλικίας: Όψεις του αναδύμενου γραμματισμού στην προδημοτική εκπαίδευση. Πανεπιστήμιο Πατρών: Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.

Street, B.V. (1984). *Literacy in Theory and Practice* (Cambridge Studies in Oral and Literate Culture). Cambridge: Cambridge University Press

Sulzby, E. (1989). Assessment of writing and children's language while writing. Στο L. Morrow and J. Smith (Επιμ.). *The role of assessment and measurement in early literacy instruction*, 83-109. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Whitmore, K.F., Martens, P., Goodman, Y.M. & Owocki, G. (2004). Critical lessons from the transactional perspective on early literacy research. *Journal of Early Language Literacy*, 4(3), 291-325.

Δείγματα γραπτών παραγωγών

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ημερομηνία	___/___/200_ (ΗΗ/ΜΜ/200Χ)
Ώρα - Διάρκεια	Από:..... Έως:.....
Μέρος	
Συμμετέχοντες	Μητέρα ___ Πατέρας ___ Άλλος/οι ___ (συγκεκριμένα) ....
Βιντεοσκόπηση	Ναι (___), Όχι (___) [αρχείο.....]
Φωτογράφιση	Ναι (___), Όχι (___) [αρχείο.....]
Ηχογράφιση	Ναι (___), Όχι (___) [αρχείο.....]
Περίσταση επικοινωνίας	
Αναγνωστικό/ά επεισόδιο/α	
Συγγραφικό/ά επεισόδιο/α	
Σημειώσεις	